

А.Ф. Рубцов, Н.О. Гавриленко

Біосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН
вул. Паркова, 15, смт Асканія-Нова, Чаплинський р-н, Херсонська обл., 75230, Україна

<https://doi.org/10.53904/1682-2374/2019-21/42>

КОЛЕКЦІЯ РОСЛИН РОДИНИ VITACEAE JUSS. В ДЕНДРОЛОГІЧНОМУ ПАРКУ "АСКАНІЯ-НОВА"

Роди Ampelopsis, Parthenocissus, Vitis, інтродукція, адаптивна спроможність

КОЛЕКЦІЯ РОСЛИН РОДИНИ VITACEAE JUSS. В ДЕНДРОЛОГІЧНОМУ ПАРКУ "АСКАНІЯ-НОВА". А.Ф. Рубцов, Н.О. Гавриленко. – Проаналізовано історію формування і розвитку колекції рослин родини Vitaceae у дендропарку "Асканія-Нова". За понад століття тут було випробувано 17 видів та 6 форм виноградових. Натепер культивуються рослини 8 таксонів з 3 родів: *Vitis* – 5 видів; *Parthenocissus* – 1 вид, 1 форма; *Ampelopsis* – 1 вид. Найдовше, більше 100 років, вирощується у парку *Parthenocissus quinquefolia*; 70 років – *Vitis vinifera*, 69 років – *V. amurensis*, 60 років – *V. labrusca*, 40 років – *V. champini*, майже 20 років – *V. riparia*, *Ampelopsis japonica*. Вони є перспективними для використання в озелененні регіону.

КОЛЛЕКЦИЯ РАСТЕНИЙ СЕМЕЙСТВА VITACEAE JUSS. В ДЕНДРОЛОГИЧЕСКОМ ПАРКЕ "АСКАНИЯ-НОВА". А.Ф. Рубцов, Н.О. Гавриленко. – Проанализирована история формирования и развития коллекции растений семейства Vitaceae в дендропарке "Аскания-Нова". За более чем столетие здесь было испытано 17 видов и 6 форм виноградовых. Сейчас культивируются растения 8 таксонов из 3 родов: *Vitis* – 5 видов; *Parthenocissus* – 1 вид, 1 форма; *Ampelopsis* – 1 вид. Дольше всех, больше 100 лет, выращивается в парке *Parthenocissus quinquefolia*; 70 лет – *Vitis vinifera*, 69 лет – *V. amurensis*, 60 лет – *V. labrusca*, 40 лет – *V. champini*, почти 20 лет – *V. riparia*, *Ampelopsis japonica*. Они являются перспективными для использования в озеленении региона.

PLANTS COLLECTION OF THE FAMILY VITACEAE JUSS. IN THE DENDROLOGICAL PARK "ASKANIA NOVA". A.F. Rubtsov, N.O. Havrylenko. – The history of formation and development of plants collection of the family Vitaceae in the Dendrological park "Askania Nova" was analyzed. 17 species and 6 forms of grapes have been tested here for more than 100 years. Nowadays the plants of 8 taxons from 3 genera are cultivated: *Vitis* – 5 species; *Parthenocissus* – 1 species and form; *Ampelopsis* – 1 species. *Parthenocissus quinquefolia* is grown in the park the longest, over 100 years; 70 years – *Vitis vinifera*, 69 years – *V. amurensis*, 60 years – *V. labrusca*, 40 years – *V. champini*, and almost 20 years – *V. riparia*, *Ampelopsis japonica*. They are perspective for green-landscaping of the region.

Родина Vitaceae Juss. включає 12 родів і 700 видів (Жизнь растений, 1981; Дендрофлора України, 2005) (за іншими даними – 14 родів і 968 видів – Топалэ, 1983) дерев'янистих ліан, рідше – невисоких дерев чи прямостоячих кущів, поширених переважно у тропіках та субтропіках, і лише декілька родів (*Ampelopsis* Michx., *Parthenocissus* Planch., *Vitis* L.) – у помірній зоні. У країнах помірного клімату представники останнього мають найважливіше значення як плодові рослини, а двох перших – культивуються як декоративні. В Україні, окрім декількох загальновідомих досить часто використовуваних у озелененні видів, інші залишаються поза увагою. Загалом дослідження декоративних виноградових висвітлено скудно.

Метою цієї роботи є дослідження колекції зазначеної родини у дендрологічному парку "Асканія-Нова".

Методи досліджень

При підготовці цієї роботи використали архівні матеріали, результати власних досліджень, публікації стосовно означеної теми. Проаналізовано зміни видового складу колекції, адаптивні особливості окремих видів.

Ідентифікацію таксонів проводили з використанням низки зведень (Rehder, 1949; Krussman, 1976).

При оцінці зимостійкості за основу брали 7-бальну шкалу П.І. Лапіна і С.В. Сіднєвої (Лапин, Сіднева, 1973); при пошкодженнях в I бал рослини відносили до зимостійких, II–III – середньозимостійких, IV – відносно зимостійких, V–VI – незимостійких, VII – виключно незимостійких (Рубцов, Гавриленко, 2016).

Посухостійкість рослини означували в трьох градаціях: посухостійка, середньо посухостійка чи дуже посухостійка.

Результати дослідження

На відміну від винограду, який є одним із найдавніше вживаних рослин (дослідниками вказується 5000 р. до н.е.), культивування декоративних представників Vitaceae розпочалося набагато пізніше. Приміром, рід *Partenocissus* відомий в культурі з середини 17 ст. (<https://megabook.ru/>). Натепер у декоративному садівництві використовуються 10 видів, два з яких дуже поширені. *Ampelopsis* вперше описаний французьким ботаніком А. Мішо 1803 року, культивується з початку 18 ст., використовуються 14 видів, здебільшого мало поширених.

Фрідріх Едуардович Фальц-Фейн, з 1887 року розбудовуючи в своєму маєтку нові паркові насадження, називав їх "ботанічним садом" (Лукашевич, 1916; Завадовский, 1924; Фортунатов, 1924) і, вочевидь, мав на меті вирощувати тут рослини різноманітного видового складу та різного географічного походження. Для цього насіння і садивний матеріал виписували із Одеси, Києва, Кременчука, Краснокутська, Риги, Варшави (Липа, 1960), всього було зібрано понад 220 видів, не рахуючи садових форм дерев і кущів.

Достовірною датою у формуванні колекції Vitaceae в дендрологічному парку "Асканія-Нова" є 1909 рік. Згідно з листом, який зберігся в архіві Біосферного заповідника "Асканія-Нова" (рис. 1), 30 саджанців *Ampelopsis Veitchii* надіслав Ф.Е. Фальц-Фейну з дачі "Синоп" Едуард Андрійович Альбрехт, який був головним садівником володінь великого князя О.М. Романова у м. Сухумі (Агумаа, 2016).

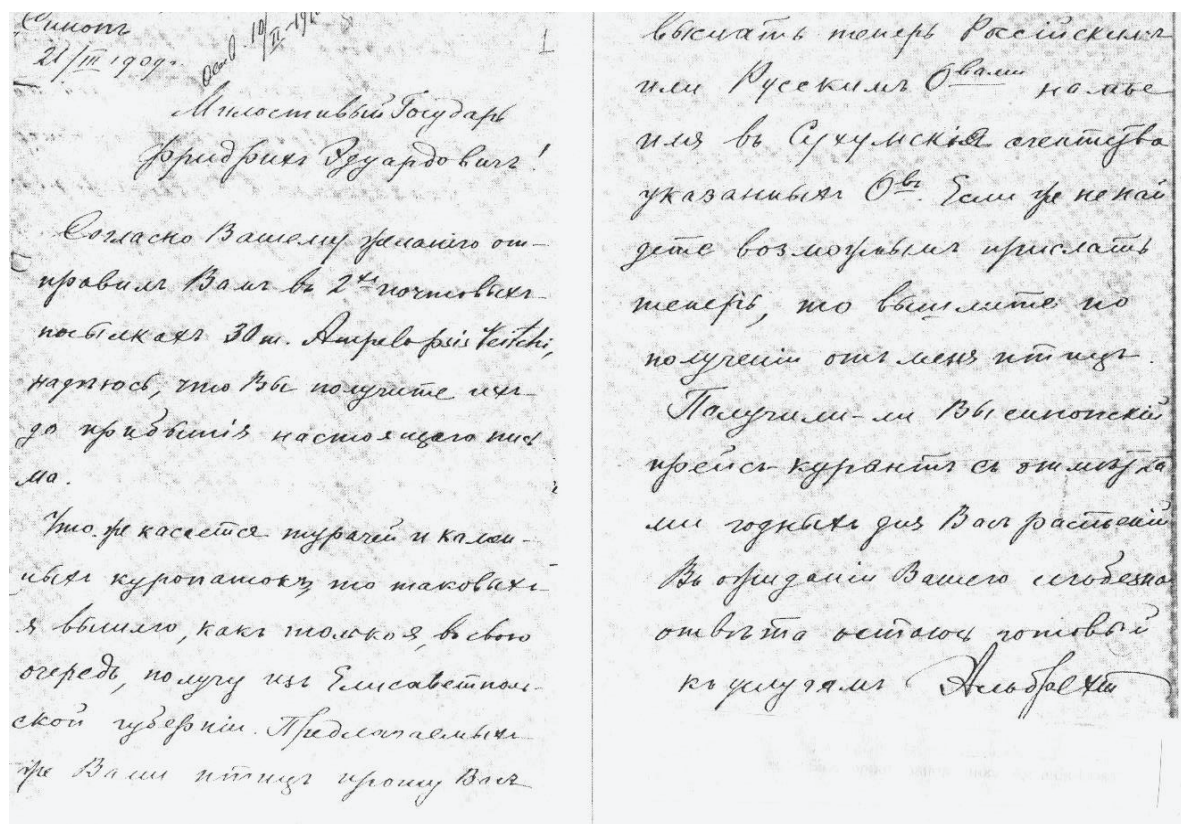

Рис. 1. Лист Е.А. Альбрехта з архіву Біосферного заповідника "Асканія-Нова"

Перший повний перелік дендрофлори парку наведено у 1939 році О.Л. Липою (Липа, 1939). Vitaceae у ньому представлені двома видами – *Ampelopsis quinquefolia* Grem. і *A. murorum* Rehd. – на стінах водонапірної башти і на гроті.

Після становлення парку як наукової структури (1946 р.) інтродукційні та інвентаризаційні дослідження тут є перманентними, що дозволяє простежити динаміку його колекцій, зокрема, і родини Vitaceae (таблиця).

Перед тим, як її аналізувати, зазначимо, що у дендропарку традиційно вирощувалися лише рослини відкритого ґрунту, тож виноградові з родів *Cissus*, *Rhoicissus* та *Tetrastigma*, які культивуються в оранжерейних комплексах деяких вітчизняних інтродукційних закладів, в колекціях відсутні.

I. *Ampelopsis* Michx.

1. *Ampelopsis aconitifolia*. Невелика ліана – 2,5–3,1 м. Природний ареал – Північний Китай. У парку росла майже 45 років (1958–2003 рр.). Показала недостатню зимостійкість, особливо в екстремальні зими, в одну з яких (2002–2003 рр.) вимерзла до кореневої шийки. До червня-липня 2003 року дуже слабо відростала та врешті загинула.

2. *Ampelopsis japonica*. Невелика ліана – 2,3–3,2 м. Природний ареал – Китай, Примор'я, Японія. У парку з 2003 р., зараз є 3 екземпляри (1,5–2,5 м). Плодоносить, росте повільно. Середньопосухостійка, за типових зимових умов середньозимостійка, за екстремальних – відносно зимостійка.

II. *Parthenocissus* Planch.

3. *Parthenocissus quinquefolia* (L.) Planch. Природний ареал – Північна Америка: від Нової Англії до Флориди та Мексики, на заході – до Огайо, Іллінойсу та Міссурі. Висока ліана (до 16–18 м). Середньопосухостійка, за типових зимових умов – зимостійка, за екстремальних – середньозимостійка. Культивується в Асканії-Нова більше 100 років (з 1889 р.). М.М. Завадовський (Завадовский, 1924) наводить фото башти у 1913 році, яка майже до верхівки заплетена дівочим виноградом. На штучному зрошенні щорічно цвіте, плодоносить, дає самосів. Розмножується насінням, зимовими живцями, відсадками. Дичавіє. Використання – вертикальне озеленення і як ґрунтопокритва рослина.

4. *Parthenocissus quinquefolia* 'Engelmanii'. Ця форма відрізняється від видових рослин дрібнішими листочками. Завдяки присоскам чіпляється за будь-яку тверду вертикальну поверхню. У дендропарк залучена одним із авторів цієї статті А.Ф. Рубцовим у 1998 році і відтоді стабільно розвивається. Як і основний вид, морозо- та посухостійка рослина.

5. *Parthenocissus quinquefolia* 'Murorum'. Ця форма вказана для парку лише проф. О.Л. Липою (1939). Її інтродукційної характеристики не наведено.

6. *Parthenocissus tricuspidata*. Природний ареал – Південно-Західне Примор'я, Корея, Японія. Висока ліана з короткими гулястими вусиками-присосками, утворює густе покриття. В природно-кліматичних умовах південно-степового регіону України недостатньо посухостійка. Зростала у парку короткий час (5 років), в екстремальну зиму 2002–2003 рр. рослини обмерзли майже до кореневої шийки і надалі не відновилися.

7. *Parthenocissus tricuspidata* 'Veitchii'. Саджанці цієї форми залучені Ф.Е. Фальц-Фейном в 1909 р. Доля їх невідома, інформації в архівах немає. Висаджені в 1998 р. вкорінені живці зростали в дендропарку до 2003 р. Загинули від морозів в екстремальну зиму 2002–2003 рр.

III. *Vitis* L.

8. *Vitis amurensis*. Природний ареал – Приамур'я, Примор'я, Північно-Східний Китай, Північна Корея. Середньопосухостійка рослина, за типових зимових умов – зимостійка, за екстремальних – середньозимостійка. Міцний інтродуцент, до 20 м заввишки, культивується в дендропарку майже 70 років, щорічно плодоносить. На сьогодні є 2 рослини цього виду, одна з них має довжину 18 м.

9. *Vitis arizonica*. Природний ареал – Північна Америка: Західний Техас, Нью-Мексико і Аризона до Південно-Західної Каліфорнії і Північної Мексики. Не стійка до посухи рослина. Від 1951 р. культивувалось 3 екземпляри, які в 1974 р. досягли до 5 м висоти. За свідченнями Г.М. Карасьова (Карасев, 1962), жаростійкі. У суворі зими підмерзали до снігового покриву. Взимку 2002–2003 року від екстремальних морозів загинули всі рослини.

Формування та розвиток колекції родини Vitaceae Juss. в дендрологічному парку "Асканія-Нова"

№	Вид	Вихідні дані (час та джерело інтроду- кції)	Архівні дані	Джерела інформації					Сучасний стан
				Липа, 1939	Карасев, 1962	Карасьов, Панова, 1974	Ката- лог..., 2003	Ката- лог..., 2012	
1.	<i>Ampelopsis aconitifolia</i> Bge.	1958, Кишинівський б/с				+	+		-
2.	<i>A. japonica</i> (Thunb.) Makino	2003, ДГ "Новокаховське"						+	+
3.	<i>Parthenocissus quinquefolia</i> (L.) Planch.	1887/1998							
4.	<i>P. q. 'Engelmannii'</i>	Б/с Чернівецького НУ							
5.	<i>P. q. 'Muronum'</i>	1939, Невідомо		+					-
6.	<i>P. tricuspidata</i> (Sieb. et Zucc.) Planch.	1998, Нікітський б/с					+		-
7.	<i>P. t. 'Veitchii'</i>	1909, Сухум; 1998, Нікітський б/с	+				+	+	-
8.	<i>Vitis amurensis</i> Rupr.	1950, 1965, Москва, ГБС				+	+	+	+
9.	<i>V. arizonica</i> Engelm.	1951, Нікітський б/с				+	+		-
10.	<i>V. champini</i> Planch.	1977, Ташкент, б/с АН Узбекистану					+	+	+
11.	<i>V. coignetiae</i> Full.	1958, Нікітський б/с 1976, Бішкек, б/с АН Киргизстану				+	+		-
12.	<i>V. doaniana</i> Muns.	1977 Ташкент, б/с АН Узбекистану					+	+	-
13.	<i>V. labrusca</i> L.	1959, Нікітський б/с				+	+	+	+
14.	<i>V. riparia</i> Michx.	1964, Б/с Душанбе				+	+		+
15.	<i>V. romaneti</i> Roman.	1952, Нікітський б/с				+	+	+	-
16.	<i>V. sylvestris</i> C.C. Gmel	1977 Ташкент, б/с АН Узбекистану					+	+	-
17.	<i>V. vinifera</i> L.	1949, Нікітський б/с			+	+	+	+	+
18.	<i>V. vulpina</i> L.	1959, Саратов, НДІ с.г.			+	+			-

10. *Vitis champini*. Природний ареал – Північна Америка: південний захід Техасу. Посухостійка рослина, за типових зимових умов – зимостійка, за екстремальних – середньозимостійка. Ліана до 10 м висотою, в Асканії-Нова – 2–3 м. Проходить інтродукційні випробування майже 40 років. Відносно зимо- та посухостійка рослина. Витримує суворі природно-кліматичні умови південно-степового регіону України.

11. *Vitis coignetiae*. Природний ареал – Південний Сахалін, Північна Японія. На багтьківщині велика міцна ліана. У парку було дві спроби її культивування. Вперше вона була залучена у 1958 році і росла тут до 1974 року. Повторно мобілізовано 2 екземпляри насінням в 1977 р. Рослини страждали від посухи і літньої спеки, тому зростали дуже повільно, і майже в 30 років їх висота сягала 1,3–1,4 м. В деякі спекотні літа скидали листя. В 2003 році обидві культивовані особини загинули.

12. *Vitis davidii* (Roman.) Foeх – Вид вказаний для Асканії-Нова, ймовірно, помилково (Каталог ..., 1987; Дендрофлора України, 2005), бо в матеріалах наукової лабораторії дендропарку жодних відомостей про нього немає. Культивування цього недостатньо зимостійкого виду в південно-степовому регіоні вбачається досить проблематичним.

13. *Vitis doaniana*. Природний ареал – Північна Америка: від Оклахоми до північно-західного Техасу і Нью-Мексико. Посухостійка. Вельми декоративна, але недостатньо філоксеростійка рослина. В природі велика міцна ліана. Єдиний екземпляр, інтродукований з Ташкентського ботсаду АН Узбекистану, ріс в умовах асканійського парку дуже повільно, і в 25-річному віці досяг у висоту лише 2,5 м, не плодоносив і мав пригнічений стан. Загинув в екстремальну зиму 2016 року.

14. *Vitis labrusca*. Природний ареал – Північна Америка: від Нової Англії до Південної Індії і Теннесі, на південь до Північної і Центральної Джорджії. Середньопосухостійка рослина, за типових зимових умов – середньозимостійка, за екстремальних – відносно зимостійка. Міцна ліана. В дендропарку майже 60 років зростають 5 екземплярів, щорічно плодоносять. В суворих природно-кліматичних умовах степу досягли значних розмірів – 12–14 м.

15. *Vitis riparia*. Природний ареал – Північна Америка: Нова Шотландія і Брансуїк до Манітоби, Канзаса, Колорадо і Техасу. За типових зимових умов – середньозимостійка, за екстремальних – відносно зимостійка. Культивується в дендропарку майже 60 років. Рослини, мобілізовані в 1964 р. насінням (3 екз.) з ботанічного саду м. Душанбе, до 2002 р. досягли висоти 2,5–3,5 м, плодоносили. Загинули в екстремальну зиму 2002–2003 рр. У 2011 р. залучено 2 рослини саджанцями з Новокаховського філіалу ДНБС. Зараз рослини вегетують, мають висоту 0,8–1,2 м. В екстремальну зиму 2015–2016 рр. підмерзли, але відновлення йде нормально.

16. *Vitis romaneti*. Природний ареал – Китай. Посухостійка рослина. В природі це висока декоративна ліана, але в місцевих умовах вище 4,5 м не відростала. Вид випробувався в дендропарку більше ніж 60 років. За типових зим – середньозимостійка, за екстремальних – незимостійка рослина. В екстремальні зими сильно обмерзала, але швидко відростала і відновлювала декоративність. Взимку 2015–2016 рр. рослини загинули.

17. *Vitis sylvestris*. Природний ареал – середня і південна частини Західної Європи; Молдова; в Україні – Закарпаття, південна частина – по Дністру, Півд. Бугу, Інгульцю, Дніпру, Крим; Кавказ; Середня Азія (Копетдаг); Північний Іран. Посухостійка рослина. За типових зимових умов – зимостійка, за екстремальних – середньозимостійка. У дендропарку культивувалася майже 40 років (з 1977 р.). Невисока ліана, до 2 м висотою, при відсутності опори – сланкий кущ. Плодоносила щорічно. Загинула від кореневої філоксери в 2014 р.

18. *Vitis vinifera*. Посухостійка рослина. За типових зимових умов – середньозимостійка, за екстремальних – відносно зимостійка. Культивується в дендропарку майже 70 років (з 1949 р.). Міцна ліана до 20 м, витримує суворі природно-кліматичні умови. Щорічно плодоносить. Ця культура знайшла широке впровадження як плодово-декоративна у всьому регіоні південного степу України. У парку три сорти винограду винного випробувалися на початку 1970-х років. В селищі культивується до 15 сортів *V. vinifera*, в т.ч. широко відомі 'Ізабелла', 'Лідія', 'Молдова', 'Мускат білий', 'Мускат рожевий' та ін.

19. *Vitis vulpina*. Природний ареал – Північна Америка: від Пенсильванії до Флориди, Східного Канзасу і Техасу. Міцна ліана, на батьківщині стовбур досягає товщини 50–60 см. В центральній частині України росте добре, чого не можна сказати про степову зону. В дендропарк залучено насінням в 1959 р. Було 3 екземпляри, висотою 4,5 м, плодоносили, але майже щорічно зазнавали ушкоджень від літньої спеки. Після 1974 року (Карасьов, Панова, 1974) вид не зазначався ні в публікаціях, ні в архівних матеріалах науковців дендропарку.

Як свідчить аналіз наведених в цій роботі матеріалів, початок формування колекції родини Vitaceae в дендрологічному парку "Асканія-Нова" припадає на перше десятиліття XIX ст. і пов'язаний з фальц-фейнівським етапом розбудови парку. Тоді вона складала 3 таксони (*Parthenocissus quinquefolia*, *P. q. 'Murorum'*, *P. tricuspidata 'Veitchii'*), але зменшилася до 1 виду – *Parthenocissus quinquefolia* – у проміжку між серединою 1930-х і серединою 1940-х років [він значиться і О.Л. Липою (1939), і К.Г. Бах-Каплуновською за результатами інвентаризації 1946–1947 рр. (Бах-Каплуновская, 1948) і Г.М. Карасьовим (Карасев, 1962). В останній із цих його зазначених статей серед виноградових давньої інтродукції – лише *Parthenocissus quinquefolia* віком 70 років. Уже тоді дослідники (Карасев, Воинов, 1953) рекомендували цей вид для використання в південному степу України]. Помітне її поповнення – на 8 видів – відбулося у 1950-ті роки завдяки створенню Г.М. Карасьовим т. з. старого арборетуму. При розбудові нового парку було залучено 4 нових види, 1 форму і 2 сорти. Натеper культивуються рослини 8 таксонів родини Vitaceae 3 родів, 7 видів, 1 форми, в т.ч.: *Vitis* – 5 видів; *Parthenocissus* – 1 вид, 1 форма; *Ampelopsis* – 1 вид.

Щоб експонувати зараз таку колекцію виноградових, в дендрологічному парку протягом століття було випробувано 17 видів та 6 форм інтродукованих рослин Vitaceae на можливість культивування їх в південному степу. Деякі з них (*Parthenocissus quinquefolia*, *P. q. 'Engelmannii'*, *Ampelopsis japonica*, *Vitis vinifera*, *V. amurensis*, *V. riparia* та ін.) адаптувалися до суворих посушливих умов південного степу. Найдовше, більше 100 років утримується у парку *Parthenocissus quinquefolia*, цей вид широко культивується у всьому світі. Його здичавіння відмічали в нашій країні, в середній Росії (Мазуренко, 2009). Для України його статус визначають як "вид-трансформер" (Бурда та ін., 2015). У дендропарку "Асканія-Нова" він проявляє високу інвазійну активність в деяких масивах старого парку (домінує у трав'яному покриві куртин 45 та 51, формує крупні локуси у куртинах 38, 40, 46, 59) і, особливо, в соснових насадженнях нового парку – куртини 18, 21, 24-а, 46ж (рис. 2).

а

б

Рис. 2. *Parthenocissus quinquefolia* в соснових масивах нового парку
(а – курт. 18; б – курт. 21)

Впродовж 70 років у дендропарку представлений *Vitis vinifera*, 69 років – *V. amurensis*, 60 років – *V. labrusca*, 40 років – *V. champini*, близько 20 років – *V. riparia*, *Ampelopsis japonica*. При цьому, якщо рослини з родів *Parthenocissus* та *Ampelopsis* використовуються як декоративно-листяні рослини для вертикального озеленення, а *Vitis vinifera* (сорт) – як плодове, то *V. amurensis*, *V. labrusca*, *V. champini* можна використовувати і як декоративні ліани, і як плодові рослини.

Основними лімітуючими чинниками при інтродукції в південно-степовому регіоні України для *Ampelopsis aconitifolia*, *Parthenocissus tricuspidata*, *P. t. 'Veitchii'*, *Vitis arizonica*, *V. coignetiae*, *V. doaniana*, *V. romaneti* стали зимові умови. *Vitis vulpina* виявився посухостійким.

Висновки

Колекція рослин родин Vitaceae в дендропарку "Асканія-Нова" включає 7 видів та 1 форму з 3 родів, які культивуються тут від 20 до 100 років. Високу адаптивну спроможність в умовах регіону південного степу України виявили *Parthenocissus quinquefolia* та його форма '*Engelmannii*', *Vitis vinifera*, *V. amurensis*, *V. labrusca*, *V. champini*, які можуть використовуватися передусім як декоративні рослини. Не перспективні для вирощування в регіоні *Ampelopsis aconitifolia*, *Parthenocissus tricuspidata* '*Veitchii*', *Vitis arizonica*, *V. coignetiae*, *V. doaniana*, *V. romaneti*.

Агумаа А.С. Старый Сухум: архитектура Сухума на рубеже XIX–XX вв. Сухум : Абгосиздат, 2016. 304 с. илл. 400

Бах-Каплуновская К. Г. Опыт акклиматизации растений в ботаническом парке Аскании-Нова. *Бюлл. Главн. бот. сада*. 1948. Вып. 1. С. 50–54.

Бурда Р. І., Пашкевич Н. А., Бойко Г. В., Фіцайло Т. В. Чужорідні види охоронних флор Лісостепу України. Київ : Наукова думка, 2015. 114 с.

Дендрофлора України. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Покритонасінні. Частина II / Кохно М. А. та ін. Київ : Фітосоціоцентр, 2005. 716 с.

Жизнь растений. В 6-ти томах. Т.V. Часть вторая. Цветковые растения / Под ред А. Л. Тахтаджяна. Москва : Просвещение, 1981. 511 с.

- Завадовский М. М. Общий очерк и история развития Аскании-Нова. 1. Общий очерк. *Аскания-Нова : сборник статей* / под ред. М. М. Завадовского и Б. К. Фортунатова. Москва : Гос. Изд-во, 1924. С. 3–40.
- Карасьов Г. М., Панова Л. М. Деревя й чагарники ботанічного парку. *Рослинні багатства заповідного степу і ботанічного парку "Асканія-Нова"*. Київ : Наукова думка, 1974. С. 58–166.
- Карасев Г. М. Ботанический парк "Аскания-Нова". Киев : Госсельхозиздат, 1962. 202 с.
- Каталог рослин дендрологічного парку "Асканія-Нова" : довідковий посібник / Гавриленко Н. О., Рубцов А. Ф., Слепченко Л.О. Асканія-Нова, 2003. 116 с.
- Каталог рослин дендрологічного парку "Асканія-Нова" : довідковий посібник / Рубцов А. Ф. та ін. Асканія-Нова, 2012. 132 с.
- Каталог деревьев и кустарников ботанических садов Украинской ССР / Составители: Н. А. Кохно и др. Киев : Наукова думка, 1987. 72 с.
- Лапин П. И., Сиднева С. В. Оценка перспективности интродукции древесных растений по данным визуальных наблюдений. *Опыт интродукции древесных растений*. Москва : ГБС АН СССР, 1973. С. 7–67.
- Липа О. Л. Ботанічний парк в Асканія-Нова. Журнал Інституту ботаніки АН УРСР. 1939. № 20 (28). С. 155–171.
- Липа О. Л. Визначні сади і парки України та їх охорона. Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1960. 176 с.
- Лукашевич И. Моя поѣздка в Асканію Нова. *Охотничій вѣстникъ*. 1916. №8. С. 151.
- Мазуренко М. Т. Проблемы интродукции и натурализации вегетативно-подвижных древесных растений. *Проблемы современной дендрологии : матер. междунаро. научн. конф., посвящ. 100-летию со дня рождения чл.-корр. АН СССР П.И. Лапина* (30 июня – 2 июля 2009 г., Москва). Москва : Товарищество научных изданий КМК, 2009. С. 212–215.
- Рубцов А. Ф., Гавриленко Н. О. Зимостійкість деревних інтродуцентів дендрологічного парку "Асканія-Нова". *Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова"*. 2016. Т. 18. С. 177–197.
- Топалэ Ш. Г. Полиплоидия у винограда. Систематика, кариология, цитогенетика. Кишинев : Штиинца, 1983. 216 с.
- Управление именем "Аскания-Нова" Ф.Э. Фальц-Фейна. Переписка с Императорским Русским обществом акклиматизации животных и растений, Зоологическим музеем, Императорской Академией и другими учреждениями и лицами об обмене и приобретении животных. Начато: 21 марта 1909 г. Окончено: 27 декабря 2010 г. На 199 листах.
- Фортунатов Ф. К. Зоопарк. *Аскания-Нова : сборник статей* / под ред. М. М. Завадовского и Б. К. Фортунатова. Москва : Гос. Изд-во, 1924. С. 156.
- Rehder A. Manual of cultivated trees and shrubs hardy in North America. 2nd ed., rev. a. enlarg. New York : Macmillan, 1949. 996 p.
- Krussman G. Manual of cultivated broad-leaved trees & shrubs: in 3 vol. Portland, Oregon: Timber Press, 1976. Vol. I. 448 p.; Vol. II. 446 p.; Vol. III. 510 p.

Рекомендує до друку
В.В. Шаповал.